Přednáška 3
Teorie moci

Lukáš Linek
Katedra sociologie FFUK, kurz Politická sociologie

Moc v běžném jazyce

- co znamená moc, být mocný či bezmocný?
- říkáme, že lidí jsou mocní, když mohou ovlivňovat ostatní, a to většinou na základě jejich prominentní pozice v politických úřadech nebo na základě jejich bohatství, charismatu či vzdělání

Moc a její místo v demokracii

- demokratické společnosti chtějí vědět, odkud vzala jejich vláda moc, jak si ji udržuje, jestli je moc užívána k dominanci nad lidmi nebo k tomu, aby jim sloužila
- omezit a kontrolovat tradiční hierarchie moci: možnost žít a jednat svobodně na základě kritického myšlení
- moc a svoboda: oba pojmy chápeme tak trochu v opozici, neboť moc omezuje svobodu
- moc pomáhá vysvětlit výstupy společenských interakcí

Teorie moci: klasické otázky

- Kdo vládne?

- elity, vlastnická třída, všichni

- Jak vládne?

- základy na nichž moc stojí: násilí, hrozba, bohatství, charisma, vědění, status, autorita; politická, ekonomická a ideologická moc

- Proč vládne?

- individuální a kolektivní cíle
- politické, ekonomické a ideologické cíle

Teorie moci: neshody

- povaha moci (schopnost aktérů vs. struktura)
- distribuce moci ve společnosti
- charakter moci (represivní vs. konstitutivní)
- způsob, jakým moc funguje

- političnost pojmu – jak se moc konceptualizuje, k takovým závěrům o mocenské struktuře společnosti se dojde, z čehož lze odvozovat určité politické požadavky

Vývoj teorie (politické) moci

- problémy s konceptualizací kolektivní moci, resp. moci kolektivit jako státu
- teoretici společenské smlouvy: individuální vysvětlení kolektivní moci

Thomas Hobbes: Leviathan

„Největší z lidských mocí je ta, která je složena z mocí jednotlivců spojených souhlasem v jedné osobě. Ta má jejich moci ve své plné moci podle svého uvážení: tomu se říká moc Commonwealthu“.

Jak ustavit kolektivní moc?

Vývoj teorie (politické) moci

- problémy s konceptualizací kolektivní moci, resp. moci kolektivit jako státu
- teoretici společenské smlouvy: individuální vysvětlení kolektivní moci (legitimizuje zakladatelský akt či ochrana přirozených práv)

- Weberovo řešení v podobě 1. kauzální konceptualizace moci; 2. konceptualizace legitimní politické moci (institucionalizovaný vztah)
- zaměření na dobrovolné uposlechnutí moci

Max Weber: definice moci

- moc (Macht, power/force, coercion) je šance jednoho člověka nebo skupiny vnucovat vlastní vůli jiným (proti jejich vůli)
- moc je každá možnost efektivně participovat na procesu rozhodování, což ve svém důsledku znamená schopnost kontrolovat jednání druhých, a to dokonce bez jejich souhlasu

Max Weber: definice legitimní moci

- jakmile moc získá legitimitu, transformuje se na panství (Herrschaft, authority)
- jedinci tento typ moci uposlechnou z vlastní vůle (sociálně-psychologický vztah poslušnosti)
- panství na základě autority (zakládá se na požadavku poslušnosti, nikoli jiných motivů a zájmů)

Max Weber: formy moci

- politická – založena na vlastnictví prostředků násilí
- ekonomická – založena na zdrojích nutných pro reprodukci materiálního života
- ideologická – založena na schopnosti vytvářet platné kolektivní chápání smyslu reality a norem
- nerovnosti v přístupu k těmto zdrojům moci vedou ke stratifikaci společnosti (strany, třídy, stavy/statusové skupiny)
- pluralistické pojetí moci ve společnosti

Max Weber: politická moc

Založena na:

- vlastnictví prostředků násilí, kterými disponuje stát (coercive power)
- legitimní politické moci (authority)

Typy legitimní politické moci (authority):

- tradiční
- charismatická
- legálně-racionální / racionálně-právní

Motivace k jednání: 1. instrumentálně racionální; 2. hodnotově racionální; 3. afektivní; 4. tradiční.

Max Weber: racionálně-právní moc

- „Vydané příkazy se opírají o obecně platné normy, jež jsou uzákoněny v souladu s uznávanými zásadami a postupy. Tyto zásady a postupy opravňují jedince k vydávání příkazů nikoli na základě jejich osobních schopností, ale na základě toho, že **zastávají určitý úřad**.“

Moc jako institucionalizovaný vztah

Poválečná diskuze o povaze moci

- recepce Weberova pojetí moci do sociální vědy po druhé světové válce a následná diskuze o třech tvářích moci

- schopnost A donutit B udělat něco proti své vůli (Dahl 1960, pluralisté)
- agenda-setting (Bachrach & Baratz 1962, 1963)
- preference-shaping (Lukes 1974)

První tvář moci

- schopnost A donutit B udělat něco proti své vůli
- moc je především individualizovaná a tematicky specifická – díky tomu je rozčleněna mezi množství lidí
- lidi jsou vedení vlastním zájmem, jsou si zájmů vědomi a vědí, jak je prosazovat; skupiny s různými zájmy soupeří o to, kdo prosadí svou
- pozorovatelné jednání – v rozhodovacím procesu – v němž je přímý, aktuální a pozorovatelný konflikt zájmů – který je vyjádřen preferencemi a participací skupin a jedinců

Druhá tvář moci

- moc spočívá i v tom, když osoba či skupina vytváří či posiluje bariéry pro vstup politických konfliktů do politické arény
- mobilizace zkreslení (*mobilization of bias*)
- charakteristiky institucí a znalostní rámce

- NEpozorovatelné jednání – konflikt zájmů není pozorovatelný

Třetí tvář moci

- schopnost A donutit B udělat něco proti vlastním/skutečným zájmům
- schopnost ovlivňovat to, co chtějí ostatní
- tvarování vnímání, poznání a preferencí → přijetí existujícího řádu jako přirozeného a bez alternativy
- společenský konsenzus = důsledek efektivního mechanismu institucionalizovaného přesvědčování
- problém skutečných a vnímaných zájmů

Různé formy/podoby moci

- donucovací moc=síla, donucení, dominance (force, coercion, dominance)
- legitimní moc=autorita (authority)
- nepřímá moc=vliv (influence), manipulace

- formy vlivu bez konfliktu zájmů a s autonomií jedince: přesvědčování, podněcování, svádění

Různé formy/podoby moci (schéma)

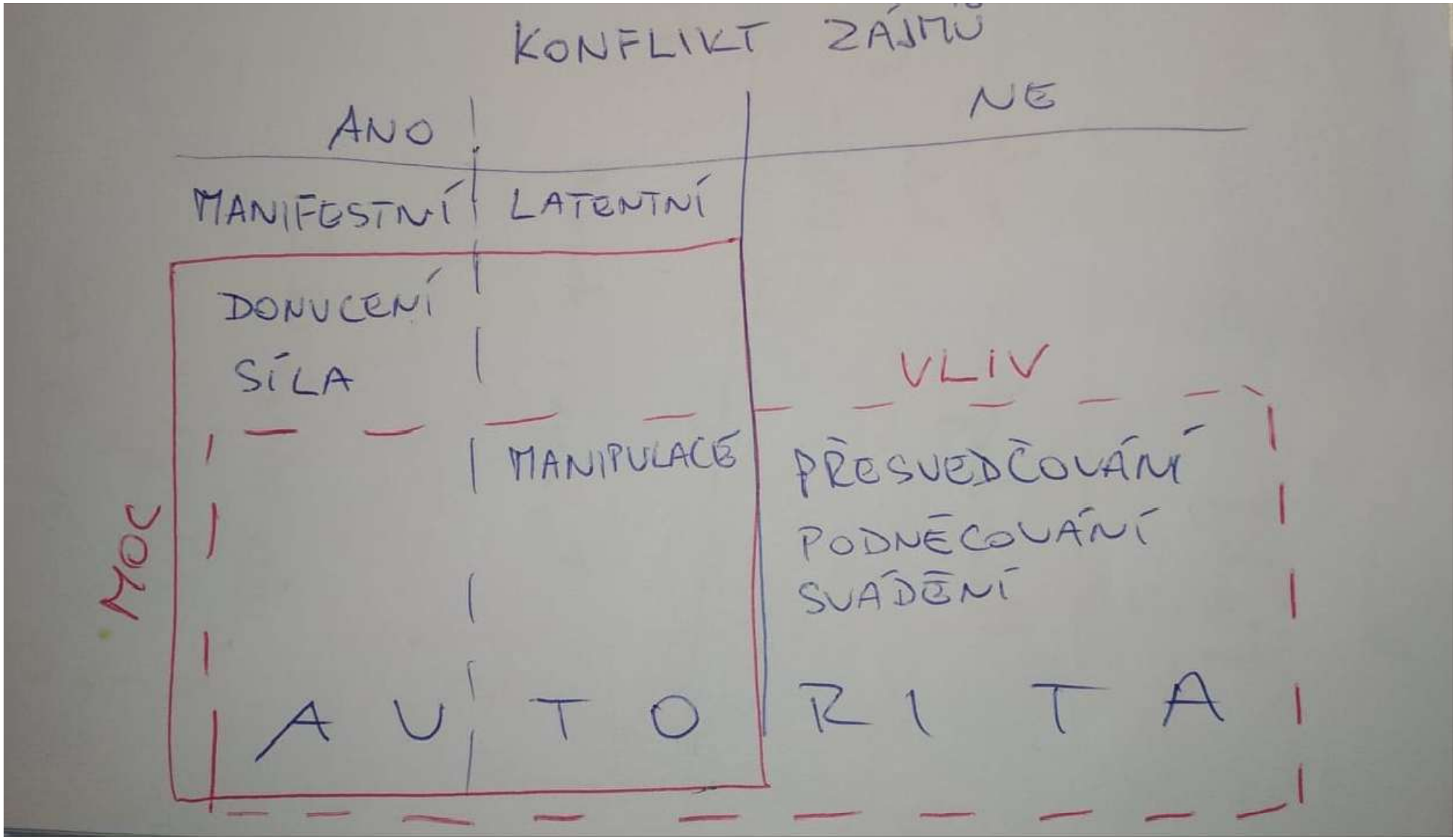

Dichotomie power over a power to

Moc jako schopnost jedinců a skupin (mocí lze disponovat)

Moc k něčemu (Arendt, Parsons):

- moc jako forma kolektivního posílení (legitimní kolektivní rozhodování)
- moc je ztotožněna pouze s autoritou
- moc jako protiklad násilí (kde chybí moc, nastupuje násilí)

Sloučení obou složek moci dle Hay

- conduct–shaping (přímá moc)

moc jako schopnost ovlivnit jednání: důsledky rozhodnutí A pro **jednání B**

- context–shaping (nepřímá, strukturální moc)

moc jako schopnost ovlivnit kontext, který následně ovlivňuje to, co je možné: důsledky rozhodnutí A pro **kontext, v němž následně B činí rozhodnutí**

- v politické sféře = dodržování/vynucování pravidel a vytváření pravidel

Poststrukturalistické pojetí moci

- moc konstruuje, co lidé chtějí (neomarxismus, Lukes, ale i Gramsci)
- moc konstruuje, co lidé jsou, jejich identitu (feminismus, poststrukturalismus: Foucault)
- moc nutí lidi vidět se určitým způsobem

Teorie moci, které jsou založené na zájmech, by si měly být vědomy generované povahy těchto zájmů: Jestliže chtějí být ženy v domácnosti, je to proto, že to opravdu chtějí? Nebo je tak někdo socializoval?

Foucaultovo pojetí moci a role diskurzu

- diskurz je soubor myšlenek, významů a tvrzení o určitém tématu, které jsou dominantní v určité době mezi určitou skupinou lidí
- jazyk předchází myšlení a strukturuje jej
- role diskurzu: kdokoli nemůže kdykoli jakkoli mluvit o čemkoli
- ti, kdo utvářejí diskurz, jsou jeho subjektem

Foucaultovo pojetí moci

- klasické (represivní) pojetí politické moci: **suverénní** (feudální) model moci; moc je koncentrována **ve státních institucích**

- Foucaultovo disciplinární (produktivní) pojetí moci: moc v moderních společnostech funguje i jinak, především skrze **disciplinační a normalizační techniky**, které **vytvářejí individualitu a sebe-pochopení** (ovládaní se chápou jako suverénní subjekt jednání); strukturuje naše myšlení o tom, kdo jsme

Foucaultovo pojetí moci a panoptikon

- Benthamova architektonická figura vězení jako metafora moderní disciplinární moci
- inspektor musí být ústřední; musí být schopný vidět vězně, ale vězni jej nesmí vidět
- pocit permanentního sledování

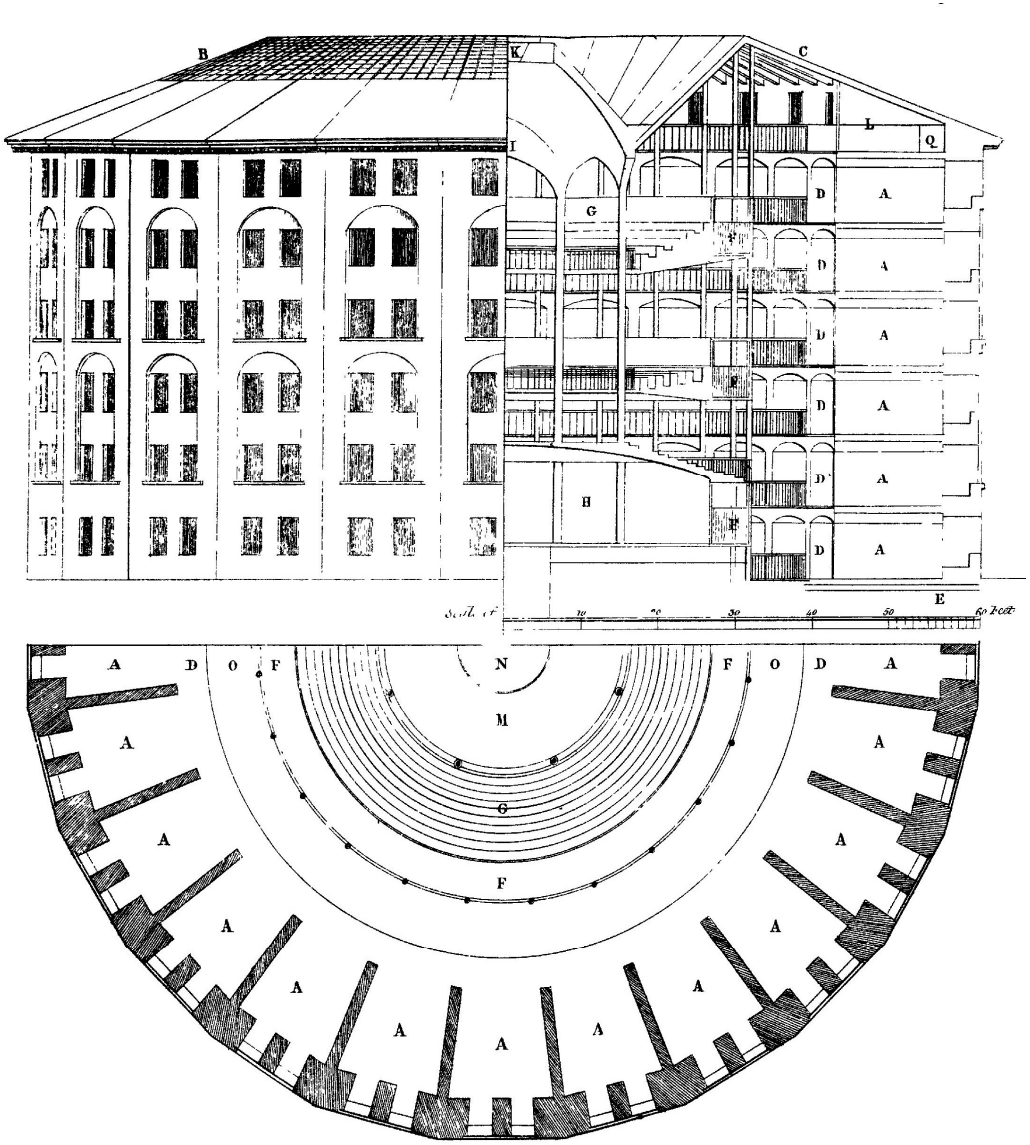

Foucaultovo pojetí moci a panoptikon

- pocit permanentního sledování vytváří autoregulativní mechanismus dohledu a zajišťuje tak automatické fungování moci
- ze vztahu mezi pozorovanými a pozorujícími se ustavuje subjektivita vytvářená disciplinární mocí
- disciplína tedy nemusí být implementována, ale pouze předpokládaná ze strany subjektu
- stačí **pocit** sledování
- panoptikon umožňuje nejen kontrolovat, ale i označovat, srovnávat, katalogizovat etc.

Foucaultovo pojetí pastýřské moci

- konečným cílem je zajištění zde na zemi: zdraví, blahobyt, bezpečnost, ochrana před nehodami
- vytyčuje cíle a to, co je normální a žádoucí
- přikazuje a využívá samoregulaci (disciplinace), ale zároveň i vede
- potřebuje znát mysl lidí (technika zpovědi)

- zatímco disciplinární moc je individualizující, pastýřská moc je spíše kolektivní a totalizující

Foucaultova governmentality

- sloučení disciplinarity s liberální rétorikou svobody (liberalismus, kapitalismus)
- vládnutí probíhá volněji, skrze vytyčování cílů (manipulace s tužbami a aspiracemi)
- působí na mysl, usměrňování, výchova
- sebeovládání se v důsledku určitých diskurzů
- čísla, statistiky

- jednotlivé techniky se na sebe nabalují a doplňují (governmentality není bez disciplinace)

Srovnání Dahl, Lukes, Foucault

- 3 tváře moci vždy uvažovali o represivní moci, která se staví proti svobodě (B by udělalo něco jiného, kdyby ho A nedonutilo udělat, co chce A)
- hledání prostoru svobody, kde není uplatňována moc
- Foucault požaduje svobodu jako podmínku moci: Aby mohla být moc uplatněna, musí existovat svoboda.
- Důsledně vykonaná moc je taková, která přesvědčí jedince, aby sám a dobrovolně, s pocitem svobody udělal dané rozhodnutí

Výstupy učení

- vysvětlit rozdíly mezi mocí a autoritou u Webera a popsat jeho koncept legálně-racionální autority
- vysvětlit rozdíly v pojetí moci Dahla, Bachracha-Baratze a Lukese
- vysvětlit Foucaultovo pojetí moci a koncepty panoptikonu a governmentality